

ÖZGÜRLÜĞÜN GÖRGÜSÜ

Gary Snyder

Çeviren: İnan Mayıs Aru

 nedircik
yayınları

Nedircik Yayınları
Biga, Çanakkale
www.nedircikler.com
[instagram.com/nedircikler](https://www.instagram.com/nedircikler)

Özgürlüğün Görgüsü, Gary Snyder
Haziran 2023
© Nedircik Yayınları
Çeviri: İnan Mayıs Aru
Redaksiyon: Aysen Çoluk

E-kitap olarak ilk baskı, Haziran, 2023

Gary Snyder (1930 - ...): Amerikalı şair, yazar, ekolojist, Zen ustası, cevval dağ yürüyüşçüsü, Kızılderili antropoloğu, gezgin, çevirmen, denizci, yangın gözcüsü, tomrukçu, Pound-Jeffers-Rexroth'un mirasçısı arı duru bir ses. Gary Snyder 1950'lerde San Francisco Rönesansı şairlerinden biriydi, Beat Kuşağı şairlerinin yakın arkadaşı ve Kerouac'un *Zen Kaçıklar?*'nin ana kahramanlarından biri olsa da kendini hiçbir zaman bir "beatnik" olarak görmedi. Reed College'da antropoloji ve Berkeley Üniversitesi'nde doğu dilleri çalıştıktan sonra Japonya'ya giderek uzun süre bir Zen manastırında kaldı. Japonya'dan Pasifik Adaları'na, Hindistan'a, Avustralya'ya, Kızıl Deniz'e dek pek çok yer gezdikten sonra California'da Sierra Nevada Dağlarına yerleşerek orada yuvası Kitkitdizze'yi kurdu ve "ne entelektüel çevrelerde ne de politik çevrelerde yeterince temsil edilmediğini" düşündüğü yabanın sözcüsü olarak derin ekoloji hareketi içerisinde önemli bir yer edindi. Şiirleriyle Pulitzer de dâhil olmak üzere pek çok ödül kazandı ve 20. yüzyıl Amerikan şiirinin en önemli temsilcileri arasında yer aldı. Halen Kitkitdizze'de yaşamaya ve yazmaya devam ediyor.

Antlaşma

Yetmişlerin başında bir haziran ikindisi çıtırdayan altın sarısı otların arasından yürüyerek Kuzey Carolina'daki Güney Yuba havzası yakınlarında bir çiftliğin arkalarında kalan derli toplu ama boyasız bir kulübeye geldim. Ne kapısı yerindeydi, ne penceresi. Koca bir Kara Meşe'nin gölgesindeydi. Ev terk edilmiş gibi görünse de California Yerli Edebiyatı ve Dilleri öğrencisi olan arkadaşım içeri daldı. Elinde bir fincan kahveyle saçları ağarmış bir Kızılderili, yan tarafta yalın tahta bir masada dimdik oturuyordu. Bizi fark etti, arkadaşımı selamladı ve ağırbaşlılıkla bize hazır kahve ve kutu süt ikram etti. İyiyim, dedi, ama bir daha asla VA hastanesine¹ dönmezmiş. Bundan böyle hastalanırsa olduğu yerden ayrılmayacakmış. Evde olmayı seviyordu. Bir süre Kuzey Sierra Nevadaların batı yamacındaki yerlerden ve halklardan, Concow ve Nisenan halklarının bölgesinden bahsettik. Sonunda arkadaşım iyi haberi patlattı: "Louie, Nisenan dilini konuşan başka birini buldum." O sıralar Nisenan dilini konuşan belki de üç kişi falan yaşıyordu ve Louie de onlardan biriydi. "Kim?" diye sordu Louie. Arkadaşım adını söyledi. "Oroville'in oralarda yaşıyor. Onu buraya getirebilirim, ikiniz konuşursunuz." "Onu tanıyorum," dedi Louie. "Buraya gelmek istemez. Ben de onu görmesem iyi olur. Hem onun ailesiyle bizimkiler hiç anlaşamazdı."

Nefesim kesildi. Karşımda kültürel yok oluş tehdidinin kendi (ve diğerinin) değerlerinin önüne geçmesine izin vermeyen bir adam duruyordu. İyi niyetli, sempatik beyazların gözünde bu, akıl almaz bir cevaptı. Onun halkının asla aşırı kalabalık olmayan, bolca meşe palamutu, geyik, somon ve ağaçkakan tüyü bulunan dünyasında böylesi bir saflığı koruyabilmek; aile ya da klan işleri hakkında mükemmeliyetçi olmak, yerinde bir lüktür. Louie ve Nisenan halkından olan ahbabının birbirleriyle sohbet etmekten daha mühim meseleleri vardı. Bana kalırsa bunu; itibarlarını, gururlarını ve hangi darboğazlara girmiş olurlarsa olsunlar kendi yollarını sonuna dek koruma meselesi olarak görüyordu.

Koyote ve Tarla Sincabı, birinin avcı diğerininse av olması yolundaki sözleşmelerini asla bozmadı. Yabanda, yavru bir Karakuyruklu Tavşanın etrafı kolaçan etmeden çayırı geçmek için belki tek bir şansı vardır. İkincisi olmaz. Bıçak ne kadar keskinse oyma da o kadar düz bir hatta gerçekleşir. Yaşamı ve dünyayı şekillendiren güçlerin, bedenimizin her bir kıvrımını -dişimizi, tırnağımızı, meme uçlarımızı ve kaşlarımızı- şekillendiren güçlerin zarafetini takdir edebiliriz. Aynı zamanda -sırf insan kardeşlerimize değil tüm canlılara- gereksiz yere zarar vermeden yaşamak için de çaba sarf etmemiz gerektiğini biliriz. Tamahkâr olmamaya ya da başkalarını sömürmemeye çalışmalı. Mevcut haliyle dünyada yeterince acı var zaten.

Bunlar yabandan alınan dersler. Bu derslerin öğrenildiği okul -rengeyiği ve elkin, fil ve gergedanın, orka ve ayıbalığının dünyası- günden güne küçülüyor. Asırlar boyu bizimle dolaşan yaratıklar görünüşe bakılırsa bugün felakete yazgılı, yurtları -ve insanların da çok çok eski yurdu- büyüyen dünya ekonomilerinin ağır çekim patlamasına kurban gidiyor. Bu Büyüme Canavarı'nın gizli kalbinin nerede olduğunu bilen delikanlı ya da kız aramızdaysa bir zahmet oku nereye atıp da onu yavaşlatabileceğimizi söylesin bize. Ve eğer gizli kalp ortaya çıkmayacak ve işimiz kolaylaşmayacaksa da kendi adıma ben günbegün yaban uğruna çalışmaya devam edeceğim.

"Vahşi ve özgür"². Hayal gücünün imgelerini doludizgin salıveren bir Amerikan rüyası ifadesi: çayırlarda dörtlüye koşan uzun yeleli bir kısrak, yükseklerde çığırarak V şeklinde uçan Kanada Kazları, gevezelik ederek bir meşenin üstünde daldan dala atlayan bir sincap. Bir yandan da Harley-Davidson reklamı gibi. Her ikisi de son derece politik ve bir o kadar da dokunaklı bu kelimeler bugün ucuz bir tüketici zırvasına dönüştü. Ben "vahşi"nin anlamını, "özgür"le nasıl ilişkilendiğini ve insanın bu anlamlarla ne demek isteyebileceğini araştırmayı umuyorum. Gerçekten özgür olabilmek için kişi,

temel koşulları olduğu gibi -acı dolu, geçici, açık, kusurlu- kabul edip sonra da bunun bize sunduğu geçiciliğe ve özgürlüğe şükran duyabilmeli. Zira sabit bir evrende özgürlük diye bir şey olamazdı. O özgürlükle biz kamp yerini geliştiriyor, çocuklarımızı eğitiyor ve zorbaları defediyoruz. Dünya doğadır ve uzun vadede kaçınılmaz olarak vahşidir de zira doğanın işleyişi ve özü de bir geçicilik düzenlemesidir. Her ne kadar “doğa” kendi başına tehditkâr bir ifade olmasa da Avrupalı olsun Asyalı olsun tüm medeni toplumlarda “yaban” fikri genelde itaatsizlik, kargaşa ve şiddetle ilişkilendirilir. Çince de doğa için kullanılan *zìrán* (Japoncası *shizen*) kelimesi “öylece” anlamına gelir. Sıradan ve genel geçer bir kelimedir. Çince de yaban için kullanılan kelimeyse *ye* (Japoncası *ya*), “yerleşilmemiş yer” anlamına gelir ve bir dizi farklı anlam barındırır: farklı kombinasyonlarla kelime yasadışı ilişki, ıssız yer, gayrimeşru çocuk (yerleşilmemiş yer çocuğu), orospu (yerleşilmemiş yerin çiçeği) ve benzeri anlamlara gelir. Enteresan bir biçimde *ye-man zì-yu* (yerleşilmemiş yer, güneyli kabile üyesi özgürlüğü) kelimesi “yabanda avlanma ruhsatı” anlamına gelir. Başka bir bağlamda “yerleşilmemiş yerin hikâyesi” biçiminde kullanıldığında “kurgu ve kurgusal macera” anlamlarını taşır. Diğer çağrışımlar genelde köylülük ve kabalık üzerindedir. Bir bakıma *ye* “en kötü haliyle doğa” olarak kabul görür. Her ne kadar Çinliler ve Japonlar doğaya karşı uzun süredir sözde bir bağlılık içinde olsalar da yalnızca ilk dönem Taocular bilgeliğin yabandan gelebileceğini düşünmüştür.

Thoreau, “Bana hiçbir medeniyetin dayanamayacağı bir yaban verin,” demişti. Bulması çok da zor bir şey değil. Esas yabanın dayanabileceği bir medeniyet düşlemek güç ve yapmaya çalışmamız gereken tam da bu. Yaban sadece “dünyanın korunması” değildir, o *biz̄at* dünyanın kendisidir. Doğu ve Batı medeniyetleri uzun süredir vahşi doğayla kafa kafaya zıt gidiyor ve bugün gelişmiş uluslar sadece tek tek yaratıkları değil yeryüzünün tüm türlerini, tüm işleyişlerini yok edecek akılsız bir güce sahip. Bizim yabanla birlikte dört dörtlük ve yaratıcı bir biçimde yaşayabilecek bir medeniyete ihtiyacımız var. Bunu burada, Yeni Dünya’da büyütmeye başlamalıyız.

Bugün Amerika’da yabancı düşündüğümüzde aklımıza çoğunlukla dağlık, çöl ya da bataklık olan ıssız ve belki de özel olarak öyle bırakılmış bölgeler geliyor. Birkaç yüzyıl önce, Kuzey Amerika’da fiilen *her şey* yabaniyken yaban, istisnai bir biçimde zor değildi. Amerikan antilopları ve bizonlar çayırlarda geziniyordu, dereler somon doluydu, deniztarakları dönümlerce uzanıyordu ve bozayılar, pumalar ve Kanada koyunları ovalarda cirit atıyordu. İnsanlar da vardı tabii: Kuzey Amerika *bütünüyle meskânu*. Denebilir ki evet, bu doğru ama gayet seyrek bir biçimde. Peki, kime göre seyrek? İşin aslına bakarsanız insanlar her yerdedi. İspanyol piyadesi Álvaro Núñez Cabeza de Vaca ve iki yoldaşı (ki biri Afrikalıydı) bugün Galveston olarak bilinen yerin kıyısında karaya oturup da 1528-1536 yılları arasında Rio Grande Vadisi boyunca ve sonra gerisingeri güneye, Meksika’ya yürüdükleri sekiz yıl içerisinde bir yerli yerleşimi ya da kampında konakladıkları gecelerin sayısı sınırlıdır. Hep iz sürüyorlardı.

Bir yaban kültürü içerisinde yaşamak daima temel insan tecrübesinin bir parçası olagelmıştır. Yüz binlerce yıldır içinde şu ya da bu şekilde insanın mevcut olmadığı bir yaban var olmamıştır. Doğa ziyaret edilecek bir yer değil, *evimizdir* ve o ev alanı içerisinde daha tanıdık ya da daha az tanıdık yerler vardır. Gitmesi zor ve ıssız onca yer olsa da bunların hepsi de *bilinmektedir* ve hatta adlandırılmıştır bile. Bir seferinde ağustos ayında Kuzey Alaska’daki Brooks Otlığı’nda Koyukuku Irmağı’nı besleyen kollardan birinde bir geçittdim; geniş otlaklar arasında kilometre boyunca yemyeşil uzanan bir tundra geçidi, yumuşak ve nazik, Yukon’dan Kuzey Kutbu Denizi’ne akan suların ortasında. Kuzey Amerika’da olabileceğiniz en ıssız yerlerden, yol yok, patika desen göç eden rengeyiklerinin açtığı kadar. Fakat bu geçit, kuzey yamacındaki Inupiaq halkı ve Yukon’daki Athapaskan halkı tarafından olağan bir kuzey-güney ticaret rotası olarak en azından yedi bin yıldır düzenli olarak kullanılmakta.

Jim Kari³ (1982- 1985) ve başkalarının çalışmalarında ortaya konduğu üzere Alaska'nın tüm tepeleri ve göllerine, düzinelerce yerli dilinden birinde illa ki bir isim verilmiştir. Avro-Amerikalı haritacılar bu yerlere kısa bir süre kalan sömürgecilerin, kız arkadaşlarının yahut da Lower 48'deki memleketlerinin isimlerini verir. Meselenin aslı şu: Tüm bunlar yerli anlatıda zaten mevcut; ancak onca zaman boyunca insan varlığının izleri güçbela görülebilir halde kalmış. İnsanların mekân temelinde anlattığı hikâyeler ve kullandıkları adlandırmalar onların arkeolojisi, mimarisi ve o araziler üzerindeki “*hak*”larıdır. Kaygısızca yaşamaktan mı söz ettiniz?

Yabanıl kültürler geçim ekonomisinin ölüm kalım dersleriyle yaşar. Peki, bugün biz *vahşi* ve hatta *doğa* sözcükleriyle ne kastediyor olabiliriz? Diller tıpkı unutulmuş yataklarında U dönüşleri bırakan büyük nehirler gibi dolana dolana akar. Dil tıpkı zaman içerisinde serpilip gelişen ya da gizemli bir biçimde ortadan kaybolan, çapraz döllen bir türler ailesi gibi arsızca ve sonsuzca melezlenerek yol boyu kendi kurallarını değiştirir.

Dil zihnine yerleştiği ve onlar aracılığıyla akıp gittiği halkların değişen değerlerini yansıtırken (ve şekillendirirken) bile kelimeler keyfi ve geçici vekiller olarak işaretler niyetine kullanılır. “Anlam”a olan inancımızın kurt adamlara olan inancımızdan farkı yok; başkalarının tanıklıklarına ya da bir zamanlar bir post görmüş bir yetkiliye bel bağlıyoruz.

Doğa, Yabani ve Yaban Kelimeleri

Önce doğa kelimesine bakalım. İngilizcedeki *nature* Latince *natura*'dan gelir, yani “doğum, yaradılış, karakter, olayların gidişatı” ve onun da esas kökü *nasci* yani “doğmak”tır.⁴ İngilizcedeki *nation* (ulus), *natal* (doğuş), *native* (yerli), *pregnant* (hamile) kelimeleri hep bu kökten gelir. Hint-Avrupa kökeninin (*cognate* ve *agnate* [akraba ve soydaş] kelimelerinin de kökü olan Yunancadaki *gna* üzerinden) *gen* (Sanskritçede *jan*) olması muhitemeldir ki *generate* (oluşturmak) ve *genus* (tür) gibi *kin* (hısım) de bu kökten gelir.

Kelime birbirinden çok ufak bir farkı olan iki ayrı anlama sahip. Bunlardan biri “dışarı” yani tüm canlılarla birlikte fiziksel dünyadır. Bu tanımla doğa, medeniyetin ve insan iradesinin özellikleri ve ürünleri haricindeki dünyanın normudur. Makine, el emeği sonucu ortaya çıkan nesnelere, icat edilen şeyler ya da sıradışı olan (örneğin iki başlı bir buzağı) için “doğal değil” denir. Daha kapsamlı olan diğer anlamıysa insan eylemleri ve niyetlerinin ürünleri de dâhil olmak üzere “maddi dünya ve onun ortak nesnelere ve olguları” demektir. Bir aracı olarak doğa “maddi dünyada işlediği ve onun tüm fenomenlerinin dolaysız nedeni olduğu düşünülen yaratıcı ve düzenleyici bir fiziksel güç” olarak tanımlanır. Bilim ve bazı mistisizm türleri haklı olarak *her şeyi* doğal olarak görür. Bu bakış açısından New York şehri, zehirli atıklar ya da nükleer enerjinin doğal olamayan bir yanı yoktur ve -tanımı gereği- hayatta yaptığımız ya da tecrübe ettiğimiz hiçbir şey “doğaya aykırı” değildir.

(Doğaüstü mü? “Doğaüstü”nün çok az insan tarafından bildirildiği için gerçekliğinden şüphe duyulan fenomenlere verilen bir ad olduğunu söylemek mümkün. Yine de -hayaletler, tanrılar, büyümlü dönüşümler vb.- bu olaylar halen ilgi çekecek ve kimileri için inandırıcı olacak kadar sık aktarılıyor.)

Fiziksel evren ve onun tüm özellikleri; ben *doğa* kelimesini bu anlamda kullanmayı tercih ederim. Ancak burada da zaman zaman “dışarı” ya da “insan haricindeki şeyler” anlamını taşıyacaktır.

Yabani kelimesi ise ormanda tırıs giden, çalıların arasına dalan, bir görünüp bir gözden yiten gri bir tilkiye benziyor. Yakından, ilk bakışta İngilizce vahşi/yabani anlamına gelen *wild* ormanın derinliklerinde kaybolurken yeniden gözümüze çarptığında *wyld* oluyor ve sonra uzaklaştıkça Eski Norveççe *villr* oluyor ve sonra da Eski Tötonik Cermen dilindeki *wilthjazaz*'a dönüşüyor. O da Tötonik öncesi Cermen dilindeki *ghwletijos*'un soluk bir yankısı ve hem yaban demektir hem de muhtemelen İngilizce ormanlık anlamına gelen *wald* ve onun da muhtemel bağlantıları istek, irade anlamındaki *will'e*, Latince orman, vahşi anlamlarına gelen *silva*'ya, Hint-Avrupa kökeni *ghwer*'e ve İngilizcedeki *feral* (vahşi/yabani) ve *fiere* (şiddetli/acımasız) sözcüklerinin kökündeki Latince *ferus*'a dek uzanır. Bu da bizi Thoreau'nun sözünü ettiği erdemli kimseler ve âşıklar tarafından paylaşılan “dehşetli vahşet”e döndürür⁵. Oxford İngilizce Sözlük'teyse şöyle tanımlanıyor:

Hayvanlar için; ehlileşmemiş, evcilleşmemiş, itaatsiz.

Bitkiler için; kültüre alınmamış.

Toprak için; meskûn olmayan, kültüre alınmamış.

Besin ürünleri için; kendiliğinden yetişen ya da hasat edilen.

Toplumlar için; medenileşmemiş, kaba, kurulu hükümete direnen.

Bireyler için; zapt edilmemiş, itaatsiz, ahlaksız, sefih, oynak. “Vahşi ve hafifmeşrep dullar”⁶

Davranış için; şiddetli, yıkıcı, zalim, asi.

Davranış için; dobra, serbest, kendiliğinden. “Şakır yabani yerli orman ezgilerini”⁷

Yaban'ın sözlüklerimizdeki tanımı genelde -insan bakış açısından- ne olmadığı üzerine yapılmış. Bu yaklaşımla ne *olduğu* anlaşılabilir. En iyisi tersyüz edelim:

Hayvanlar için; her biri kendine has yeteneklere sahip, doğal sistemler içinde başına buyruk yaşayan canlılar.

Bitkiler için; kendi kendine üreyen, kendi kendine bakan, doğuştan getirdiği niteliklerle uyum içinde serpilip gelişen.

Toprak için; özgün ve potansiyel bitki örtüsü ve hayvan türlerinin bozulmamış ve eksiksiz bir karşılıklı etkileşim içinde olduğu ve arazi şekillerinin tamamen insan harici kuvvetler sonucu biçimlendirildiği yer. Bakir.

Besin ürünleri için; yabani bitkilerin kendi gelişimleri ve bol miktarda meyve-tohum üretimleri sonucu ortaya çıkan doğal bolluk, bereketin sağladığı ve sürdürdüğü besin kaynakları.

Toplumlar için; düzenleri kendi içinde gelişmiş ve kati yasalar olmaksızın fikir birliği ve görenekle muhafaza edilen toplumlar. Kendilerini yaşadıkları bölgenin ilk ve ebedi sakinleri olarak gören ilkel⁸ kültürler. Medeniyetin ekonomik ve politik egemenliğine direnen toplumlar. Ekonomik sistemleri yerel ekosistemle yakın ve sürdürülebilir bir ilişki içerisinde olan toplumlar.

Bireyler için; metropolün ya da en yakın mübadele pazarının standartlarını umursamadan yerel adetlere, tarza ve adaba göre hareket eden bireyler. Sindirilmemiş, kendine güvenen, bağımsız.

“Onurlu ve özgür.”

Davranış için; her türlü baskıya, kapatılmaya ya da sömürüye sonuna kadar direnen. Sıradışı, ölçsüz, “kötü”, hayran kalınası.

Davranış için; dobra, serbest, kendiliğinden, koşullanmamış. Dışavurumcu, fiziksel, açıktan açığa cinsel, esrik.

Bu ikinci tanım kümesinde anlamların çoğu Çinlilerin *Dao*'yu, Yüce Doğa'nın “*yol*”unu tanımlama biçimlerine çok yakın gibi: analizden kaçınan, kategorilerin ötesinde, kendi kendini düzenleyen, kendinden haberdar, oyuncu, şaşırtıcı, geçici, gerçekdışı, bağımsız, tam, düzenli, dolaysız, kendini özgürce ortaya koyan, kendi kendini doğrulayan, öz-iradeli, karmaşık, gayet basit. Aynı zamanda hem

boş hem de gerçek. Bazı hallerde ona kutsal diyebiliriz. Özündeki oluşum ve sağlamlaşma anlamları bakımından Budizm'deki *Dharma* sözünden de çok uzak sayılmaz.

İngilizcede yaban/el değmemiş yer anlamına gelen *wilderness* kelimesi daha önceleri *nylderness*, Eski İngilizcede *wildeornes* şeklinde geçen kelime, belki de *wild-deer-nes** (*deor*, hem geyik hem de diğer tüm orman hayvanları için kullanılırdı) kelimesinden ama daha büyük ihtimalle *wildern-ness* (kaçak av sahalığı) kelimesinden gelir ve şu anlamları taşır:

Kendi özgün bitki örtüsü ve yaban hayatıyla, balta girmemiş ormanlardan ya da yağmur ormanlarından kutuplara ya da yüksek dağlara özgü “beyaz yaban”a dek uzanan geniş bir yaban arazi. Metruk arazi, kullanılmayan ya da tarım veya mercancılık için elverişsiz topraklar. Deniz ya da gökyüzünün alabildiğine uzandığı bir ortam; Shakespeare’in dediği gibi, “Dikilmiş duruyorum bir Kaya’nın üzerindeki biri gibi, Denizin Yabanıyla kuşatılmış (*Titus Andronicus*). Okyanuslar.

Tehlike ve güçlük *içeren* bir yer: Kendi şansınıza bel bağladığınız, kendi becerilerinize güvenmek zorunda olduğunuz, kurtarıma ihtimaline güvenemeyeceğiniz bir yer. Cennetle kıyaslandığında bu dünya. “Dolandım bu dünyanın yabanında” (*Pilgrim's Progress*)⁹
Bir şeylerin bolca bulunduğu *bir* yer, John Milton’ın “bir hoşluklar yabanı”¹⁰ gibi.

Milton’ın yaban sözünü kullanım biçimi yaban sistemlerde genelde rastlanan enerji ve zenginliği tam manasıyla yansıtıyor. “Bir hoşluklar yabanı” tıpkı okyanustaki milyarlarca ringa ve uskumru bebekleri gibi, kilometreküplerce plankton gibi, yabani çayırların tohumları gibi (ki bugün yediğimiz ekmeği bunlara, otların tohumlarına borçluyuz); ağı besleyen tüm küçük hayvanların ve bitkilerin inanılmaz doğurganlığı. Ancak başka bir açıdansa el değmemiş yaban kaosu, erosu, bilinmeyi, tabu sayılan alanları, hem esrik hem de şeytani habitatları akla getiriyordu. Her iki bakımdan da yaban arketipsel gücün, öğrenmenin ve zorluklarla başa çıkmanın mekânıdır.

Yabanılık

Yani New York şehri ve Tokyo’nun “doğal” olduğunu söyleyebiliriz ama “yabanıl” olduklarını söyleyemeyiz. Doğa kanunlarından sapmış olmasalar da kimi ve neyi barındırdıkları bakımından son derece dışlayıcı ve diğer mahlukata karşı gayet toleranssız habitatlardır ki bu da onları tuhaf kılar. Yaban ise yabani potansiyelin bütünüyle açığa çıktığı, çeşit çeşit canlı ve cansız varlığın kendi düzenlerine göre serpilip geliştiği bir *yerdur*. Ekolojide “yabanıl sistemler”den bahsediyoruz. Bir ekosistem tam olarak işliyorsa oradaki birliğin tüm üyeleri mevcuttur. Yabanılıktan bahsetmek bütünlükten bahsetmektir. İnsanlar da o bütünlükten geldiler ve Tüm Varlıkların Birliğine üyeliğimizi geri kazanmayı düşünmek hiçbir şekilde bir gerileme sayılmaz.

16. yüzyıl itibariyle Batı’nın toprakları, Asya ülkeleri ve Hindistan Yarımadası’ndan Kuzey Afrika sahiline dek tüm medeniyetler ve şehirler ekolojik açıdan fakirleşmekteydi. İnsanlar hızla doğa okur-yazarlığını yitiriyordu. Hayvan otlatma ve tarım özgün bitki örtüsünün çoğunu tahrip etmişti ve geriye kalan topraklar da insanlar açısından büyük bir ekonomik faydaya sahip olmayan, “boş”, dağlık bölgeler ve çöllerdirdi. Hâlâ var olan büyük hayvanlar -büyük kediler, çöl koyunları, dağ keçileri vb.- daha sert doğal yaşam alanlarına çekilerek hayatta kalmayı başarmıştı. Bu medeniyetlerin liderleri hayvan davranışlarına dair giderek daha az kişisel bilgiye sahip olarak yetişiyordu ve eskiden genel geçer bir bilgi olan kapsamlı ve ayrıntılı bitki bilgisinden de mahrumdular. Ödünleşme yoluyla “insan

* yabani-geyik-lik

yönetimini”, idareyi ve belagat becerilerini öğrenmişlerdi. Yalnızca toprağa bağlı yaşayan pek az bir kısım *köylü* kullanışlı bitki ve hayvan irfanını ve kadim yolların anılarını koruyordu. Kasaba ya da şehirlerde veyahut da büyük malikânelerde yetişen insanların yaban sistemlerin nasıl işlediğini bilme şansı da çok daha zayıftı. Sonra belli başlı şehirleşmiş mitoloji kalıpları (Ortaçağ Hıristiyanlığı ve ardından da “Bilimin Yükselişi”) doğal dünyanın önce ruhu olduğunu, sonra bilinci olduğunu ve en nihayet de duyarlılığı olduğunu inkâr etti. Doğayı inkâr eden mekanik bir ideoloji ikliminde Avrupalılar kitleler halinde doğrudan bir doğa tecrübesi imkânını yitiriyordu.

Yeni bir tür doğa gezgini vücut bulmuştu: kaynakların peşinde iz sürmeye giden, şirketler ya da aristokrat aileler tarafından finanse edilen, yabanın içinde ve onunla birlikte yaşayan insanların seyrek bir biçimde iskân ettiği toprakların içlerine ilerleyen adamlar. Fatihler ve rahipler. Avrupa, kurtları ve ayıları öldürmüş, geniş alanları ormansızlaştırmış ve aşırı otlatmayla tepeleri çıplak bırakmıştı. Köle, balık, şeker ve değerli madenler peşindeki arayış ufkun ötesine, Asya’ya, Afrika’ya ve Yeni Dünya’ya uzanmıştı. Bu son derece rafine ve savaş sevdalısı devletler bir kez daha yaban doğa ve doğal toplumlarla karşı karşıya gelmişti: Kilisesiz ve Devletsiz yaşayan halklar. Altın ya da ham şeker karşılığında beyaz adam kendisinde olan başka bir şeyden vazgeçmek zorundaydı. İnsan olmaktan ne anladıklarına bakıp hiyerarşinin doğası üstüne düşünmeleri, kralın onurunun ya da altının hayatlarına değip değmeyeceğini kendilerine sormaları gerekiyordu. (Florida’nın bataklıklarında kayıp ve açlıktan ölmek üzere bir adam kılıcının çentikli yüzüne ve yıpranmış İspanyol pelerinine bakar.)

Kimileri, Nuño de Guzmán gibi, çıldırıp sadistleşmişti. “Bu eyaletin yönetimini aldığı anda burada boyunduruk altına alınmış ve barışçıl 25.000 Kızılderili yaşıyordu. Bunların 10.000 kadarını köle olarak sattı ve aynı kaderi paylaşmaktan korkan diğerleri de köylerini terk etti.” (Todorov, 1985, 134)¹¹. Meksika’nın fatihi Cortes’in sonu, mağlup bir şekilde tahtta hak dilenmek oldu. Sekiz yıl boyunca Teksas ve New Mexico’da çıplak bir şekilde dolanan Álvar Núñez sonunda bir Yeni Dünya insanına dönüşmüştü. Kadim yollarla yeniden buluşmuştu ve bir daha asla eskisi gibi olmadı. Şefkat dolu bir kalp, kendine yeterlilik ve basitlikten duyulan zevkleri ve şifacılık marifetini kazanmıştı. Hem Guzmán hem de Núñez tipleri halen aramızdalar. Sürecin ta sonunda Álvar Núñez ’le el ele vermek üzere Kaplumbağa Adası¹² tarihinin Noh oyunu sahnesine¹³ çıkan biri daha vardı: Núñez ’in medeniyetin dışına çıkarken duyduğu kadar büyük bir ümitsizlikle medeniyetin içine giren Yahi halkından Ishi¹⁴. Kuzey Amerika ve onun yerli mitsel zihniyle karşılaşan ilk Avrupalı Núñez ’di, Ishi’ye o zihni bütünüyle tanıyan son Kuzey Amerikalıydı ve bunu geride bırakmak zorunda kalmıştı. Bu iki parantez işareti arasında kalanlarsa ölüp gitmiş değil. Bunlar ilelebet içimizde, kendisini yeniden uyandıracak bir yangın ya da seli bekleyen sert kabuklu bir tohum gibi uykuda.¹⁵ Aradan geçen onca yüzyıl içerisinde on milyonlarca Kuzey ve Güney Amerika Kızılderilisi erken ve şiddetli ölümler tattı (sayısız Avrupalı da öyle), dünyanın en büyük memeli sürü hayvanları soylarının tükenme noktasına geldi (bizonlar) ve on beş milyon Amerikan antilobu yok oldu. Çayırlar ve bunların üzerinde uzandığı toprak büyük oranda yitip gitti ve kadim bakır sert ağaçlardan, Batı’nın ibrelî ormanlarından geriye sadece kalıntılar kaldı. Bu listeye eklenebilecek daha bir sürü başka kalem hepimiz biliyoruz.

Sınır boylarının Amerikan tarihinde belirleyici bir dönüm noktası olduğu sıkça söylenmiştir. Bir sınır boyu yakıcı bir eşik, bir bitkinlik hali, birbirinden apayrı iki dünya arasında tuhaf bir piyasa bölgesidir. Burası alıcısını bekleyen hayvan postlarının, dillerin ve baştankaraların olduğu bir şerittir. İşgalci kültürden birinin ötesine geçebileceği, neredeyse görünür bir sınır mevcuttur: Tarihin dışına ve daimi şimdiye, doğanın daha yavaş ve istikrarlı süreçleriyle uyum içinde bir yaşam yoluna uzanır. Bu mitler zamanına geçiş ihtimali Avrupa’da hepten unutulup gitmişti. Bunun yeniden keşfiyse -doğal bir benliğin sarsıcı tasavvuru- Kuzey Amerika kıtasının pek çok yabanıl köşesini açıp yollarla döşeyip duran Avrupalı-Amerikalıların yakasını bırakmıyordu.

Kuzey Amerika'nın büyük bir kısmında bugün *yaban yerler* resmen kamusal alan olarak tahsis edilmiştir: Orman Hizmetleri ya da Arazi İdaresi Dairesi'ne ait araziler ya da eyalet parkları ve ulusal parklardır. Bazı çok ufak ama kritik öneme sahip sahalar Doğa Koruması ya da Kamusal Araziler Vakfı gibi kâr amacı gütmeyen özel grupların elindedir. Buralar, bir zamanlar buranın gerçek halkının tanıdığı ve üzerinde yaşadığı topraklardan geriye kalan türbeler, eskisi gibi kalan ufacık parçalar, hakiki doğanın çılglık attığı, çiçek açtığı, yuva kurduğu ve uzaklardan ışıldadığı son kırıntılardır. Bunlar Birleşik Devletler topraklarının sadece yüzde 2'sini oluşturmaktadır.

Ancak yabanıllık, yüzde 2'lik resmi yaban yaşam alanlarıyla sınırlı değildir. Değişken boyutlarda her yerde mevcuttur: etrafımızı sarıp içimizde yaşayan, kökü kazınamaz mantar, yosun, küf, maya vs. popülasyonları. Arka verandadaki fareler, çevre yolunu zıplayarak geçen geyikler, parktaki güvercinler, köşelere saklanmış örümcekler. Pasifik denizinin ortasında *Sappa Creek* petrol tankerinde fırçaları temizleyen bir temizlikçi olarak çalıştığım günlerde boya dolaplarında cırcırböcekleri vardı.¹⁶ Kentli dünyanın bereketli köşelerini yabanıl sistemlerin kurallarıyla uyum içinde mesken tutan kendi enerji ağları içindeki zarif karmaşık varlıklar, boş arsalar ve demiryollarındaki gözü pek saplar ve gövdeler, inatçı rakun bölükleri, tınlı toprağın ve yoğurdumuzun içindeki bakteriler. *Kültür* terimi “bile isteye sürdürülen estetik ve entelektüel bir yaşam” anlamıyla ve “toplumsal olarak aktarılan davranış motifleri” anlamıyla “yoğurt kültürü”ndeki biyolojik kök anlamından hiç de uzak sayılmaz: besleyici bir doğal ortam.¹⁷ Medeniyet geçirgendir ve yabanın içine yerleştiği gibi onun da içine yerleşilebilir.

Yaban yerler geçici olarak azalıyor olabilir ama yabanıllık asla yok olup gitmeyecektir. Bir yabanıllık hayaleti tüm gezegenin üzerinde: özgün bitki örtüsünün milyonlarca mini minicik tohumu bir Kuzey Kutbu kırlangıcının ayağındaki çamurda, kuru çöl kumlarında ya da rüzgârda saklı. Bu tohumların her biri kendine has bir biçimde belli bir toprağa ya da şarta uyum sağlamış, her birinin kendi minik biçimi ve tüyüklüğü var, her biri her an yüzmeye, donmaya ya da yutulmaya hazır vaziyette içlerindeki özü daima koruyor. Yaban kaçınılmaz olarak geri dönecek ama dünya Holosen'in¹⁸ şafağında ışıldadığı günlerdeki kadar güzel olmayacak. İnsanlığın, bilhassa da yirminci ve yirmi birinci yüzyılda, yeryüzündeki faaliyetleri sonrasında pek çok yaşam biçimi yitirilmiş olacak. Pek çoğunu şimdiden yitirdik bile: topraklar ve sular bunu gözler önüne seriyor:

“Sudaki o kapkara şey de neyin nesi? Petrole bulanmış bir susamuru değil mi?”

Medeni ve yaban ikiliğini çözmeye nereden başlayacağız?

Gerçekten bir hayvan olduğunuza inanıyor musunuz? Şimdi okullarda bize bu öğretiliyor. Bu muhteşem bir bilgi: hayatım boyunca bu bilginin tadını çıkardım ve incelenip test edilecek bir şey olarak tekrar tekrar bu konuya dönüyorum. İnekler ve tavuklarla ve de çitin hemen ardında uzanan ikinci nesil bir ormanla beraber küçük bir çiftlikte büyüdüm ve bu sayede insan ve hayvanı aynı alanda görme şansım oldu. Oysa çocukluklarımdan beri bu bilgiyi duyanların çoğu bunun tam olarak ne demeye geldiğini pek de içselleştiremiyor, muhtemelen kendilerini insani olmayan dünyaya uzak hissediyor ve hayvan olduklarından *emin* olamıyor. Hayvandan daha üstün bir şey olduklarını hissetmek istiyor olabilirler. Bu gayet anlaşılır bir şey; diğer hayvanlar da “sadece hayvan” olmadıklarını hissetmeye ihtiyaç duyuyor olabilir. Ancak farklarımızın altını çizmeden önce müşterek biyolojik varlığımızda paylaştığımız ortak zeminin üzerine düşünmeliyiz.

Bedenlerimiz yabanidir. Bir seslenme cevaben kafamızın istemsizce aniden dönmesi, uçurumdan aşağı bakarken hissettiğimiz yükseklik korkusu, tehlike anında yüreğimizin ağzımıza gelmesi, nefesimizin

tutulması, gevşeme, gözümüzün dalması, düşüncelere dalma anlarının sükûneti; hepsi de bu memeli bedenin evrensel tepkileri. Beden nefes almak ya da kalp atışlarını sürdürmek için bilinçli bir zekânın aracılığına ihtiyaç duymaz. Büyük oranda kendi kendine işler, kendine ait bir yaşamı vardır. Duyum ve algılar tamamen dışarıdan gelmez ve kesintisiz düşünceler ve imge akışı bütünüyle dışımızda değildir. Dünya bizim bilincimizdir ve bizi çevreler. Zihinde ve imgelemde “sizin” izini sürebileceğinizden çok daha fazlası mevcuttur: düşünceler, anılar, imgeler, öfkeler, zevkler davetsiz bir biçimde gelir. Zihnin derinlikleri, bilinçaltı, bizim içsel yaban alanlarımızdır ve *tam da şu anda* orada bir vaşak dolaşmakta. Kişisel tinlerin kişisel vaşaklarından söz etmiyorum, rüyadan rüyaya dolanan vaşaktan söz ediyorum. Bilinçli olarak gündemini planlayan ego çok ufak bir alanı işgal ediyor, kapının hemen yanı başında ufak bir kulübesi var ve orada durmuş neyin girip çıktığını takip ediyor (bazen da yayılma yanlısı entrikalar hazırlıyor) ve geri kalan her şey kendi başının çaresine bakıyor. Beden, tabiri caizse, zihnin içindedir. Her ikisi de yabanidir.

Kimileri buraya kadar peki tamam diyebilir: “Biz memeli primatlarız. Ama bizim bir dilimiz var, hayvanlarınsa yok.” Bazı tanımlara göre bu doğru olabilir. Ancak onlar da bizim daha yeni yeni kavrayabildiğimiz çağrı sistemlerini kullanarak muazzam bir iletişim kuruyorlar.

İnsanların belli bir anda “zekâlarının arttığını” ve önce dili sonra da toplumu icat ettiklerini düşünmek hatadır. Dil ve kültür bizim biyolojik-sosyal varoluşumuzun doğasından, eskiden de bugün de var olagelen hayvanlığımızdan türemiştir. Dil, bizim ihtiyaçlarımız ve sinir sistemimizle ortaklaşa evrim geçiren bir zihin-beden sistemidir. İmgelem ve beden gibi dil de davetsizce gelir. Bizim rasyonel entelektüel kapasitelerimizin anlayamayacağı bir karmaşıklıktadır. Doğal dilleri açıklamaya yönelik tüm bilimsel tanım çabaları, tanımlayıcı dilbilimcilerin de hemen itiraf edeceği üzere, kusursuzluktan çok uzaktır ama yine de bir çocuk anadilini erkenden öğrenir ve altı yaşına geldiğinde gerçekten büyük ustalıkla kullanabilecek hâle gelir.

Dil evde ve açık alanlarda öğrenilir, okulda değil. Biçimsel bir gramer bilgisini öğrenmeye hiç gerek duymadan sözdizimsel açıdan doğru cümleleri uyanık geçirdiğimiz tüm ömrümüz boyunca birbirinin peşi sıra kurar dururuz. Bilinçli bir araca ihtiyaç duymaksızın mütemadiyen yaban bilinçaltının derinliklerinde yatan kelime yığınlarına ulaşırız. Ne bireysel olarak ne de bir tür olarak bu kudret üzerinde bir hak iddia edemeyiz. Bu başka bir kaynaktan gelmektedir: bulutların parçalanıp birbirine karıştığı (ve enerji kollarının bir ileri bir geri sarıldığı) yoldan, bileşikgillerden bir tomurcuğun pek çok çiçekçığının bölünüp duruşundan, Yukon düzlüklerinden akan Yukon Nehri’nin mevcut nehir yatakları altındaki kadim yataklarının ıslık ıslık kaligrafisinden, çam iğnelerindeki rüzgârdan, akdiken çalılırları arasındaki kazların gurklaşmasından.

Okullardaki dil eğitimiye dil-davranışı sahasının bir kısmının çitle çevrilmesi ve en gözde bazı özelliklerin -iş başvurusunda yardımcı olacak ya da bir partide toplumsal saygınlık kazanmanızı sağlayacak kültürel olarak tanımlanmış seçkin biçimlerin- geliştirilmesinden ibarettir. İnsan, akademik tebliğ olarak bilinen çetrefilli şeyi üretmeyi bile öğrenebilir. Bu tür şeylerde ustalaşmak için pek çok neden bulunabilir ancak kudret, *virtu*¹⁹, yaban tarafta kalmaya devam eder.

Toplumsal düzene tüm doğada rastlanır, kitaplar ve kanunnameler çağının çok öncesinde bile. Bu, bizim ne olduğumuzun ayrılmaz bir parçasıdır ve örüntüleri tenin ya da taşın katmanlarını ve güçler ayrılığını aynen takip eder. Toplumsal örgütlenme ve hükümet düzeni dediğimiz şey doğadaki işleyiş ilkelerinin hesap kitap içindeki zihin tarafından kendine mal edilmiş biçimlerinden başka bir şey değildir.

Dünya İzliyor

Dünya bir bıçak ağzı kadar keskindir; bir Kuzeybatı Sahili sözü. Peki, doğa ve kendi kültürleri arasında büyük bir ikilik bulunmayan, ekonomileri kültüre alınmamış sistemlere dayanan halkların bakış açısından nasıl görünüyor acaba? Yaban doğanın patikasız dünyası fevkalade bir okuldur ve onun içinde yaşayanlar sert ve eğlenceli öğretmenler olabilir. Burada insan, sayısız bitki ve hayvanla sürekli bir meşgale içindedir. İyi bir eğitim almış olmak, yerel ekolojik topluluğun insan olmayan üyeleriyle yaşanan bu tecrübelerle eşlik eden şarkıları, atasözlerini, meselleri, vecizeleri, mitleri (ve teknolojileri) öğrenmiş olmak demektir. Sahada, “boş kırlarda” yapılan pratik her şeyden önce gelir. Yürümek büyük serüvendir, ilk meditasyon, insanlığın özünde yatan bir canlılık ve maneviyat pratiği. Yürümek, şevk ve alçakgönüllülüğün kusursuz dengesidir. Yürüyüşe çıktığında yiyeceğin nerede olduğunun farkına varırsın. Ve “senin kıçın bir başkasının öğünü olabilir” sözünü doğrulayacak ilk elden gerçek hikâyeler boldur; bu, bıçak kemiğe dayandığında karşılıklı bağımlılığı, her şeyin birbiriyle ilişkili olduğunu, “ekoloji”yi ifade etmenin oldukça daha bir biçimi olduğu kadar bir farkındalık ve hazırlıklı olma öğretisidir de... Belli bitkiler, hayvanlar ve bunların gözleme dayalı ve kusursuz kullanımına dair, bunları kesinlikle nesnelere ve metalara indirgemeyen sıradışı bir öğreti mevcuttur.

Batı düşüncesinin tarihinde kısa bir süre önce yolda bir çatallanma olmuş gibi görünüyor. Descartes, Newton ve Hobbes’un (hepsi de şehir sakini olan bu düşünürler ilksel bir toplumda hayatın “berbat, kaba ve kısa” olduğunu söyler) belirleyici isimler olduğu düşünce çizgisi organik dünyanın derinden bir reddi üzerine kuruludur. Bunlar kendi kendine üretkenliğini sürdüren bir evrenin yerine kısır bir mekanizma ve bir “üretim” ekonomisini koyuyorlardı. Bu düşünürler kendilerinden yüzyıl önce cadı avı yürüten öncüllerinin “cadılar” a karşı gösterdiği histeriyi “kaos” karşısında sergiliyordu. Dünyanın bir bıçak ağzı kadar keskin olması fikrinden hoşlanmamakla kalmıyor, o ağzı doğadan çekip çıkarmak istiyorlardı. Batılı bilimci-mühendis-yöneticilerin yaşam ve ölümün güçleriyle giriştiği aptalca deneyler dünyayı insanlar için daha güvenli kılmak bir yana tüm gezegeni yıkımın eşiğine getirdi. İnsanlığın çoğu -toplayıcılar, köylüler ya da zanaatkarlar- bu çatallanan yolda diğer tarafı seçti. Yani tüm acısıyla gerçek dünyanın oyununu anladılar; hem sırf “dişleri ve pençeleri kıvılcı boyalı doğa”²⁰ olarak değil bizim alış-verişimizin hediye-takas niteliğinin de kutlanması biçiminde. “Hepimiz nasıl da büyük bir potlacın parçasıyız!” Masada oturan her birimizin er ya da geç yemeğin de parçası olacağımızı kabul etmesi sadece “gerçekçi” bir yaklaşım olmakla kalmaz. Bu aynı zamanda kutsal olana giriş niteliğindedir ve her an sallantıdaki, geçici kişisel varlığımızın ayinsel yanını da kabul etmektir.

Dünya izliyor: Hiç kimse geçişinin haberi dalga dalga yayılmadan bir çayırda ya da bir ormanda yürüyemez. Ardıç kuşu ok gibi fırlar, alakarga avaz avaz bağırır, bir böcek otların altına seğirtir ve sinyal iletilir. Bir şahinin uçuşundan ya da bir insanın sarsak adımlarından tüm canlılar haberdardır. Sistemden geçen bilgi istihbarattır.

Hindu ve Budist ikonografide Tanrıların ya da Budaların ve Boddhisattvaların²¹ imgelerine bir hayvan izi damgasını vurur. Ayrım Gözetken Bilgeliliğin Boddhisattvası Manjushri bir aslan sürmektedir, Nezaket Boddhisattvası Samantabhadra bir fil sürer, Müzik ve Öğrenme Tanrıçası Sarasvati bir tavus kuşu sürer, Shiva uzanırken yanı başında bir yılan ve bir boğa durur. Kimi saçlarına ya da tacına minik bir hayvan takmıştır. Bu evrensel manevi ekoloji, diğer hayvanların da “termodinamik” nişleri olduğu kadar maneviyat uzamını da kapladığını ima eder. Bilinçlerinin insan bilinciyle özdeş olup olmadığına tartışmalı bir konudur. İnsan bilincine has tuhaflıklar neden diğer yaratıklara dair yargıda bulunacağımız dar bir standart olsun ki? Japon Zenî’nin Soto Okulu’nun kurucusu Dogen her zamanki eğlenceli ve gizemli üslubuyla, “İnsanlara ‘Zihnî’ düşünceler, kanaatler, fikirler ve kavramlar anlamına geldiğini kim söyledi ki? ‘Zihin’ ağaçlar, çit kazıkları, kiremitler ve otlar demektir,” der.

Hepimiz sıradışı dönüşümler gerçekleştirme kapasitesine sahibiz. Mit ve hikâyelerde bu dönüşümler hayvandan insana, insandan hayvana, hayvandan hayvana ve hatta daha da ötelere uzanır. Bu dönüşümlerde hakiki doğa net ve sabit biçimde kalır. Bu yüzden Bering Denizi'nin İnupiak halkının (Eskimolar) hayvan ikonları (burada işler tersine dönüyor!) kürkün içine ya da tüylerin arasına işlenmiş ya da sırtına veya göğsüne, hatta gözbebeğinin içine oyulmuş mini mini bir insan yüzüne sahiptir. Bu *inua*'ya genelde “ruh” denir ama pekâlâ o yaratığın “hakiki doğası” da denebilir. Oyuncul, geçici değişimlere rağmen bu yüz hep aynı kalır. Nasıl ki Budizm bizim durumumuzu olgular dünyasının orta yerinde meditasyona oturmuş sabit, sarsılmaz ve nazik bir insan figürü imgesiyle sunuyorsa İnupiaklar da türlü yaratığın giyim kuşamının her birini içlerinde gizli bir insan suretiyle sunar. Bu insanmerkezcilik ya da insan kibriyle aynı şey değildir. Her bir yaratığın en az bizim kadar muhteşem bir zekâya sahip bir ruh *olduğunu* ifade etmenin bir yoludur. Budist yontucular da insanların saçları arasına minik bir hayvan yüzü gizleyerek bize aynı zamanda arketipsel yabanın gözleriyle de gördüğümüzü anımsatırlar.

Dünya sadece izlemekle kalmıyor, aynı zamanda dinliyor da. Bir Yer Sincabı, bir Ağaçkakan ya da bir Oklukirpi hakkında yapacağınız kaba ve düşüncesizce bir yorumun fark edilmeden kalacağını sanmayın. Diğer varlıklar (kadim yolların öğretmenlerinin dediğine göre) öldürülüp yenmeyi umursamaz ama bizim lütfen ve teşekkür ederim dememizi bekler ve israf edilmekten nefret ederler. Gereksiz yere can almama kaidesi kaçınılmaz surette ilk ve en zor emirdir. İlksel halklar nezaket ve şükranla öldürme ve yeme pratikleriyle bizim yol göstericimizdir: yirminci yüzyılın Amerikan endüstriyel et üretiminin hayvanlara karşı tavrı ve muamelesiye kelimenin tam anlamıyla mide bulandırıcı, etik dışı ve bu, toplum için sınırsız bir uğursuzluk kaynağı.

Etik bir yaşam dikkat, nezaket ve üslup sahibi bir yaşamdır. İnsan karakterinin tüm ahlaki kusur ve hataları arasında en kötüsü düşüncesizlik etmektir ve her türlü art niyet de buna dâhildir. Başkalarına karşı düşünce ve davranışlarımızdaki kabalık, şenlik ve türler arası iletişim şansını düşürür ki bunlar fiziksel ve ruhsal bakımdan hayatta kalmanın olmazsa olmazlarıdır. Kızılderili yaşam yolunun izdeşlerinden Richard Nelson bir keresinde Athapaskan halkından bir annenin küçük kızına şöyle dediğini söylemişti: “Parmağınla dağı işaret etme sakın! Bu kabalık olur.” İnsan avladığı ya da topladığı hiçbir canlının beden parçalarını ziyan etmemeli ve bunlara karşı özensizce davranmamalı. Bir şey başardığında bununla övünmemeli, aşırı gururlanmamalı ve yeteneklerini kendisine bahşedilmiş birer imtiyaz saymamalı. İsrاف ve özensizlik ruhun cimriliğinden, hediye-takas alışverişini tamamlamaya yönelik kadirbilmez bir isteksizlikten kaynaklanır. (Bu kurallar bilhassa şifacılar, sanatçılar ve kumarbazlar için geçerlidir.)

Belki de insan yaban dünyaya dair çok fazla konuşmamalı (ya da yazmamalı): Üzerlerine ilgi çekiliyor olması diğer hayvanları rahatsız ediyor olabilir. Böylesi bir hassasiyet kadim yolları izleyen kültürlerde neden çok az “manzara şiiri” olduğunu açıklamaya yardımcı olabilir. Doğa tasviri medeniyetle ve onun derleme ve tasnifleme alışkanlıklarıyla beraber gelen bir yazın türüdür. Çin manzara şiiri M.S. beşinci yüzyıl civarında Hsieh Ling-yun'un eserleriyle başlar.²² Çin'in ilk şiir ve şarkı derlemesi olan *Shi-jing*'te – Şarkılar Kitabı – yer alan şiir ve şarkıların bir kısmının yazılmadan önce beş yüzyıl boyunca sözlü olarak aktarılan halk şarkıları olduğunu göz önüne alırsak Hsieh'den önce on beş yüzyıl boyunca süren bir Çin şarkı ve şiir geleneği olduğunu söyleyebiliriz. Bunlarda doğaya bolca yer verilmiş olsa da geniş manzaraların hiç bahsi geçmez: Dut ağaçları, yenebilir yabancı yeşillikler, harman dövmek, toplayıcı ve çiftçilerin yakından bakılan dünyası vardır bu şiirlerde. Hsieh'nin çağına gelindiğindeyse Çinliler kendi dağları ve nehirlerinden onları estetize edecek kadar uzaklaşmıştır artık.

Bu, kadim yolları izleyen insanların manzaraya hayranlık duymadığı anlamına gelmez ancak onların başka bir bakış açısı vardır.

Aynı ihtiyatlılık insanın kendine dair anlattığı hikâyeler ve söylediği şarkılar için de geçerlidir. *News from Native California*'nın²³ yayıncısı Malcolm Margolin, California'nın ilk halklarının öyle bir çırpıda "otobiyografi"lerini anlatmadıklarına dikkat çeker. Kendi kişisel yaşamlarının ayrıntıları sıradışıdır: Anlatmaya değer buldukları yegâne olaylar olağanüstü bazı rüyaları ve ruhlar dünyası ve buradaki dönüşümlerle karşılaşmalarıdır. Hayat hikâyelerini bunlar haricinde gayet kısa ve öz tutarlar. Onlar rüyalarını, kavrayışlarını ve şifalarını anlatır.

Yuvaya Dönüş

Yabanın görgüsü yalnızca cömertliği değil aynı zamanda sıkıntılara neşeyle göğüs geren iyi bir mizah anlayışına sahip bir dayanıklılığı, herkesin kırılğanlığının iyice anlaşılmasını ve belli bir derecede tevazuu da gerektirir. Hızlı ve iyi yaban mersini toplamak, iz sürmede ustalık, balığın bol olduğu yeri bilmek ("Öfkeli bir adam tek bir balık bile tutamaz"²⁴) denizin ya da göğün yüzünü okuyabilmek; bunlar sırf çabalamakla kazanılan hüneler değildir. Dağcılık da benzer niteliktedir. Bu hareketler pratik ister ve bunun için de bir nebze kendinden feragat ve sezgi gerekir ki bunun için de insan önce benliğini boşaltmalıdır. Bazı insanlar büyük idraklere ancak elde avuçta hiçbir şeyleri kalmadıktan sonra varmışlardır. Álvar Núñez Cabeza de Vaca yolunu kaybedip de Texas çöllerinde kuzey rüzgârına karşı açtığı bir çukurda anadan üryan uyuyarak geçirdiği onca kıştan sonra muazzam bir derinlik kazanmıştı. Hakikaten de hiçbir şeyinin kalmadığı noktaya ulaşmıştı. (Lord Buckley²⁵ bu ana dair, "Hiçbir şeyinizin olmaması için, *hiçbir şeyiniz olmalı,*" der.) Ancak bundan sonra, batıya doğru ilerlerken karşılaştığı hasta yerlileri tedavi edebildiğini fark etmişti. Gittiği yerlere namı ondan önce ulaşıyordu. Meksika'ya tekrar dönüp de yeniden medeni bir İspanyol olduğundaysa şifa gücünü yitirdiğini keşfetti: Sadece şifa verme yeteneğini değil şifa verme *isteğini* de ki bu istek bütün olma isteğidir; çünkü onun da söylediği gibi, şehirde "gerçek doktorlar" vardı ve güçlerinden şüphe etmeye başlamıştı. Medeni ve yabani arasındaki ikiliği çözmek için önce bütün olma meselesini çözmemiz gerek.

İnsan Álvar Núñez 'in geldiği noktaya ancak kelimenin tam manasıyla her şeyini yitirerek varabilir. Acı verici ve tehlike dolu tecrübeler genelde bunların içinden sağ salım çıkan insanları dönüştürür. İnsanlar cüretkârdır. Maceralara atılır ve muhtemelen yapmaları gerekende daha fazlasını yapmaya kalkışırlar. Bu nedenle bazı insanlar yogacı çilecilik ve manastır disiplini gibi planlı çabalarla hiçbir şeye sahip olmamaya çalışır. Kimimiz de karla kaplı yerlerde, kayalık yamaçlarda, kanyonlarda, taşkın akan sularla ve ormanlık vadilerde günlerce yayan dolanarak, "kendimizi dışarıya atarak" çok şeyler öğreniriz. Bunun bir diğer -son derece sofistike- yolu da manastır düzenine girmeyen efsanevi Buda izdeşi Vimalakirti²⁶ örneğinde olduğu gibi daha en baştan itibaren hiçbir şeyimiz olmadığını fark ederek hakiki varlık dünyasındaki durumumuzu doğrudan sezgiyle kavramaktır. Bir Tibet deyişinde dendiği gibi: "Boşluğun tecrübesi şefkati açığa çıkarır."

Esas mabede girerek doğrudan tecrübenin peşine düşenler için yaban, tecrübesiz ya da dikkatsiz kimseleri oracıkta çırpıplak bırakan acımasız bir öğretmen olabilir. Büyük acılara mal olacak bir hata yapmak işten bile değildir. Aslına bakarsanız sadeliğe, yerinde bir cüretkârlığa, iyi bir mizaha, şükranla, cömertçe çalışmaya, oynamaya ve bolca yürümeye adanmış bir yaşam bizi hakiki varlık dünyasına ve onun bütünlüğüne yaklaştırır.

Yabanıl kùltùrlerde yaşayan insanlar nadiren macera peşine dùřer. Bile isteye kendilerini tehlikeye attıklarında bu ekonomik nedenlerden çok manevi nedenlere dayanır. Nihai olarak böylesi yolculukların hepsi de kişinin kendi özel arayışının değil bütünüün hayrına yapılır. İlkel olarak adlandırılan halkların çoğunda görölen sakin asalet bunun bir yansımasıdır. Uzun bir iş ve aile yaşamı sürerek günümüze kadar gelen bir Haida yaşlısı olan Florence Edenshaw'a onunla röportaj yapan ve kendisinin tutarlılığına, mevcudiyetine ve asaletine hayran kalan genç bir kadın, "Özsaygımı korumak için ne yapmalıyım?" diye sorduğunda Bayan Edenshaw şöyle cevap vermişti: "Giyinip kuşan ve evinde kal." Tabii buradaki "ev"i dilediğiniz kadar genişletebilirsiniz.

Yabandan aldığımız dersler özgürlüğün görgüsünü oluşturur. Gösterişli beyinlerimiz ve cinsel heyecanlarımızla insan olmanın ve bunun toplumsal arzularının, inatçı sinir krizlerinin tadını çıkarabilir ve kendimizi bu Muazzam Havza'daki diğer varlıklardan ne aşağı ne yukarı sayabiliriz. Birbirimizi aynı toprağa uzanmış, birbirinin dengi, yalın ayak canlılar olarak görebiliriz. Ebedi olma ümidini bir kenara bırakıp pislikle boğuşmaya son verebiliriz. Sivrisinekleri kovalama ve zararlı hayvanlara karşı çit çekme işini onlardan nefret etmeden de yapabiliriz. Beklentisiz, tetikte ve kendine yeterli, müteşekkir ve özenli, cömert ve doğrudan. İş arasında elimize bulaşan yağı temizleyip de geçip giden bulutlara bakarken üstümüze bir sükûnet ve berraklık çöker. En nihayetinde işleri bitirip de bir dostumuzla kahve içmeye oturmanın keyfiyse başkadır. Yaban bizden araziyi tanımamızı, tüm bitkilere, hayvanlara ve kuşlara selam vermemizi, nehirleri geçip tepeleri açıp eve döndüğümüzde güzel bir hikâye anlatmamızı bekler.

Ve çocuklar güvenli yataklarına girdiklerinde, büyük tatillerden birinde, örneğin 4 Temmuz'da ya da Yılbaş'nda ya da Cadılar Bayramı'nda içkileri çıkarıp, müziğin sesini açıp halen canlı adamlar ve kadınlar olarak kendimizden geçip cidden yabanileşebiliriz. İşte bu da "yaban"ın son anlamıdır – batını manası, en derin ve ürkütücü olanı. Buna hazır olanlar gelsin ve lütfen erginlenmemiş olanlara bunu anlatmayın.

Çevirenin Notları:

¹ *VA Hospital (Veterans Administration Hospital –Muharip Gaziler İdari Teşkilatı Hastanesi) Amerika Birleşik Devletleri’nde gazilere hizmet veren hastane sistemidir.*

² Bu metnin çevirisinde *wild* sözcüğüne karşılık olarak duruma göre vahşi, yabancı ve yabanıl sözcükleri kullanıldı. *Wild*’ın *wilderness* anlamında kullanıldığı nadir durumlarda ve *wilderness*’ın kendisi içinse bir nitelikten çok bir mekânı imleyen yaban tercih edildi. *Wildness* ise yabanıllık olarak çevrildi.

Gerek vahşi gerekse yaban sözcüğü, toplumun genelinde olumsuz çağrışımlar ve anlam yükleriyle dolu olsa da son dönemde özellikle doğa yazınında, ekoloji çevrelerinde ve ilkelci anarşistlerle uygarlık karşıtlarının arasında daha olumlu anlamlarla kullanılan bir sözcük haline geldi. Snyder bu metnin devamında *wild* sözcüğü için etimolojik bir kaynağa dönüş haritası sunarken biz de burada “yaban” ve “vahşi” sözcükleri için benzer bir biçimde köken yolculuğuna çıkalım ve her iki sözcüğe de itibarlarını iade edelim.

“İssız yer, kendiliğinden yetişen (bitki), tanınmayan, bilinmeyen (yer), yerli halktan olmayan” gibi anlamlar taşıyan yaban sözcüğü, Türkçeye Farsça *bijābān* sözcüğünden geçmez ve aslında “verimsiz, çorak yer, bozkır, çöl” anlamlarını taşır. Çöl de aslında Orta Türkçe ve Moğolcada bugün kullandığımız “kuraklaşmış ve bitki örtüsünü yitirmiş toprak” anlamının yanı sıra, tarım yapılmayan ve yaban yerler anlamını da içermektedir. Partça veya Pehlevicede *vijāpān* sözcüğüyse “ıssız yer” anlamında kullanılırken yine genelde susuz bölgeler kastedilmekte. Bu belki de suyun bol olduğu yerlerin zaten çoktan insan yerleşimi ve kültüre alınmanın izlerini taşımasıyla da ilişkilidir. İbni Mühenna *Lûgati*’nde de yaban için “ıssız kır, insansız yer” tanımı verilir.

Wahş sözcüğünün nispet eki *-i* ile türetilmesiyle oluşturulan vahşi sözcüğü ise Türkçeye Arapçadan geçmiştir. *Wahş* “meskûn olmayan yer” anlamının yanı sıra “orman, yabanlık yer ve evcilleşmemiş hayvan” anlamlarına gelir. Hâlihazırda çölün ortasında varolan bir medeniyetin kendi kültür uzamı dışında kalanları ormana atfetmesi de gayet anlaşılır bir durum. Arapçadaki *wahş* sözcüğünün izini daha gerilere doğru sürdüğümüzde yine Eski Farsça ve Pehlevicedeki *vaxš* sözcüğüne ulaşırız ki bu da “büyüme, yetişme, bitme” anlamlarını taşır. Antik Yunancada aynı anlama gelen *auxesis* sözcüğü gibi, ki günümüz İngilizcesinde büyüyen ay için kullanılan *wax* sözcüğü de aynı kökten gelmektedir. Yani vahşi de aslında insanın kültür uzamının ve evcilleşmenin ötesinde kendi kendine biten, yetişen, büyüyen varlıkların uzamına dair bir imgeleme aittir. Bu noktada doğmak kökünden gelen doğa ile *vaxš* yani büyüme, yetişme kökünden gelen vahşinin arasındaki ilişki de dikkat çekicidir; nasıl ki doğan yetişir büyürse doğa da işte öyle vahşidir.

³ James Kari, Alaska yerli dilleri üzerine çalışmalarıyla tanınan Kanadalı bir dilbilimcidir.

⁴ Bu durum günümüz Türkçesinde de farklı değil. Doğa sözcüğü, Latince *nasci* (doğmak) fiilinden türetilen İngilizcedeki *natural* (doğal) sözcüğü örnek alınarak, doğmak kökünden yakın geçmişte türetilmiştir. Doğayla iç içe yaşayan kadim Türklerinse pek çok benzer halk gibi sözcük dağarcıklarında doğa için ayrı bir sözlere yoktu, o içinde yaşadıkları ve parçası oldukları yuvalarıydı.

⁵ Henry David Thoreau’nun, bazen *The Wild* (Yaban) olarak da anılan *Walking* (Yürümek) başlıklı makalesi, daha sonra kaleme alacağı *Walden*, Ralph Waldo Emerson’ın *Nature* (Doğa) ve George Perkin Marsh’ın *Man and Nature* (İnsan ve Doğa) eserleriyle birlikte çevre hareketinin temel eserleri arasında sayılır. Thoreau *Yürümek*’te şöyle der:

“Özetle, iyi olan her şey yabancı ve özgürdür. İster bir müzik aletinden çıksın ister insan sesi olsun - örneğin bir yaz gecesi çalınan bir borazan olsun- müzikal bir melodide bana yabancıllığıyla, hiçbir hicve yer vermeden diyebilirim ki anayurtları olan ormanlardaki yabancı hayvanların çıkardığı bağrışları hatırlatan bir şey var. Anlayabildiğim kadarıyla bunda onların olanca yabancıllığından bir şeyler var. Bana arkadaş ve komşu olarak yabancı insanlar verin, evcil değil. Vahşinin yabancıllığı, iyi insanların ve aşıkların buluşmalarındaki dehşetli vahşetin soluk bir imgesinden başka bir şey değildir.

⁶ Püriten bir İngiliz akademisyen olan ve 1614’te ölen Daniel Dyke’in *The Mystery of Self-deceiving* (Kendini Aldatmanın Gizemi) başlıklı çalışmasından.

⁷ John Milton’un *L’Allegro* şiirinden. Milton, Neşeli Adam anlamına gelen bu şiirinde kırlarda neşe içinde dolanan bir adamın bir gününü anlatırken bunun eş şiiri *Il Penseroso*’daysa (Hüzünlü Adam) aynı şekilde hüzünlü bir adamın gününü resmeder. Milton’un Neşeli Adam’ı kırlarda dolandıktan sonra şehirde tiyatrocuların sahnelediği bir Shakespeare oyununa denk gelir ve Milton, Shakespeare’i incelikli söz sanatlarına başvurmadan çok sözünü kendi bildiği gibi şakıyan bir kuşa benzetir. İlgili dizeler şöyle: Ya da en tatlısından Shakespeare, zevkin veledi / Şakır yerli orman ezgilerini yabancı.

⁸ Snyder burada aşağılayıcı çağrışımları bulunan *primitive* (ilkel) sözcüğünü kullanmak yerine bu toplulukları *primary* (ilksel) olarak tanımlamayı tercih ediyor. Bir dönem sosyal bilimlerde politik olarak doğru bir kullanım adına bu tartışma yürütülmüştü. Ancak yine Snyder kendisi *Politics of Ethnopoetics* (Etnopoetiğin Politikası) başlıklı yazısında “Buraya ait olduğunu bilen, ‘ilkel’ sözcüğünden geçmişi değil ilksel olanı ve geleceği anlayan insanlar olarak bu topraklara yerleştikçe bu şiirleri yaratacağız,” diyerek aşağılayıcı anlamlarına rağmen ilkel sözcüğünü de kendi anlam katmanlarımızla yeniden sahiplenmenin önemine işaret eder.

⁹ John Bunyan tarafından yazılan ve 1678’de yayımlanan *The Pilgrim’s Progress* (Çarmıh Yolcusu) hayali bir yolculuk anlatısı üzerinden gerçek bir Hıristiyan’ın doğru yoldan sapmamak için yapması gerekenlerin bir alegorisi olarak tasarlanmıştır.

¹⁰ John Milton’ın *Paradise Lost* (*Kayıp Cennet*) eserinden.

¹¹ Bulgar-Fransız tarihçi Tzvetan Todorov’un *La Conquista de América* (Amerika’nın Fethi) adlı kitabından.

¹² Kuzey Amerika’nın yerli halklarının bir kısmının (Lenapeler, İrakualar ve Anişinabeler) mitolojilerinde bu kıta Kaplumbağa Adası adıyla anılmaktaydı ve bugün pek çok yerli topluluğun yanı sıra ekoloji hareketi içerisindeki pek çok grup da bu adı sahiplenmektedir. Gary Snyder da bu adı bir şiir kitabının başlığında (*Turtle Island*) kullanacak kadar önemser ve *At Home On Earth* (Yeryüzünde Yuvada) kitabında bu adın hem yerli halkların kültürlerini hem de sömürge yerleşimcilerini kapsayan bir yanı olduğunu söyleyerek Amerika’nın Kaplumbağa Adası adıyla anılmasının bu kıtaya dair mefhumların kavranışında muazzam bir değişiklik yaratabileceğini belirtir.

¹³ Maskelerle ve tek dekorun fonda çizilmiş bir servi ağacı olduğu yalın bir sahnede sergilenen bir sahne sanatı olan Japon Noh oyunu, insan formuna bürünmüş bir doğaüstü varlığın hikâye anlatıcısı olduğu ve danslar, maskeler ve kostümlerin kullanımıyla hayaletlerle insanların iç içe geçtiği geleneksel hikâyelere dayanır. Gary Snyder Kaplumbağa Adası tarihini bir Noh sahnesine benzetirken Noh sahnesinin hiçbir perde ve dekor içermeyen, seyircilerin oyuncularını sahneye çıkmadan öncesi de dâhil olmak üzere tüm hareketleriyle açık açık gördüğü bir tasarıma sahip olduğunu ve sahnenin ayrılmaz

---

bir parçası olan ortadaki köprünün mitsel yaratıklarla insanların dünyasını sembolik olarak birbirine bağladığını da akıldan çıkarmamalı. Snyder bu benzetmeyle Kaplumbağa Adası tarihinin mitleri ve gerçekleri arasında açık bir geçişliliğin bulunduğunu ima etmekte.

¹⁴ Ishi ile ilk kez 1911 yılında California’da bugün Lassen Tepesi olarak bilinen ve yerlilerin Wa ganu p’a dediği bir tepenin yamacında karşılaşmışlardır. Kendisi Yana ulusunun bir parçası olan Yahı kabilesinin son üyesidir. Kabile üyelerinin yarından çoğu katledildikten sonra ailesiyle on yıllarca dağlarda saklanarak yaşar ve ailesi de öldükten sonra bir gün açlıktan ölmek üzereyken girdiği bir ağulda yakalanır. California Üniversitesi profesörleri Yahı kültürünü inceleyebilmek için kabilesinin son üyesi olan bu yalnız adamın San Francisco’daki kampüse getirilmesini sağlar. “Bana adıyla seslenecek kimsem kalmadığından bir adım yok,” diyen bu yerliye Ishi adını da Ursula K. Le Guin’in de babası olan antropolog Alfred Kroeber verir ve Ishi, Yana dilinde “adam” demektir. Avrupalı Amerikan kültürünün tamamen dışında yaşayan son Kaplumbağa Adası yerlisi olduğu düşünülen Ishi ömrünün son 5 yılını üniversite kampüsünde “inceleme altında” geçirir ve tüberkülozdan öldükten sonra bedeni bile atalarının geleneklerince kendi topraklarına gömülmesine fırsat tanınmadan üzerinde otopsi yapılarak parçalara ayrılır.

¹⁵ Bitkibilimcilerin serotonin diye adlandırdığı evrimsel bir özelliğe sahip bazı ağaçların tohumları ancak çevresel bir tetikleyici olduğunda dökülüp çimlenmeye hazır gelir. Yangın bu tetikleyicilerin en bilineni olsa da sel, kuraklık gibi etmenler de tohumların kabuklarından çıkmasını tetikleyebilir. Kuzey yarıkürede daha çok kozalaklı ağaçlarda görülen bu durumda reçineli kozalaklar yıllarca açılmadan tohumlarını saklayabilir. Yangın sonrasında ise ağaçların yüzeyini yalayıp geçen yangının yol açtığı ısı, reçinenin erimesine sebep olur. Yangından bir gün gibi kısa bir süre sonra kozalaklar açılır ve yıllar boyunca saklayageldikleri tohumları bırakır. Olgun ağaçlar, reçineli ve kolay alev alabilir yapılarıyla yangına bir nevi davetiye çıkarırken bu yangınlarla ormanda alan açarak gölgede yetişemeyen ve güneş ışığını yeterince alamayan tohumlarının filizlenip kolayca büyüebilmesi için adeta kendilerini feda eder. Her ne kadar yanan olgun ağaçlar genellikle ölse de pek çok yeni ağaç bu tohumlardan filizlenir ve o bölgeyi diğer ağaç türlerinden daha hızlı bir şekilde kaplar. Bir de çimlenme durgunluğu ya da uyusukluğu (dormansi) denilen bir durum vardır ki bu durumda da toprağa saçılmış tohumlar kabuklarının kalınlığı ya da başka fizyolojik özellikler nedeniyle çimlenmek için yıllarca uygun koşulların oluşmasını bekler. Örneğin kimi baklagil türü ağaçların tohumları mumlu bir tabaka ile kaplıdır ve suyun kabuğu geçip de çimlenmenin gerçekleşmesi ancak sel gibi sıradışı bir yağış hali, bir afetle mümkün olabilir.

¹⁶ 1955’te Zen eğitimi için Japonya’ya giden Snyder, 1958’de Japonya’dan Amerika’ya dönüşünde Sapa Creek adlı petrol tankeri mürettebatına katılarak tankerin makine dairesinde çalışır. Basra Körfezi’nden Pasifik Adalarına, İstanbul’dan Sri Lanka’ya dek bu tankerde yaptığı yolculuklarını *Earth House Hold* kitabının “Tanker Notes” bölümünde anlatır.

¹⁷ Latincede işlemek, sürmek, bakmak, inşa etmek anlamlarına gelen *colere* sözcüğünden türeyen *cultura* sözcüğünü ruhun geliştirilip yetiştirilmesi anlamında *cultura animi* şeklinde mecazen kullanan ilk kişi Cicero olsa da bu sözcüğün tarımsal ifadeler dışında kullanımı 16. yüzyıla kadar yaygınlık kazanmamıştır. Eski Türkçedeki Arapçadan devşirilen *bars* kelimesi de aynı şekilde ekip biçme, tarım anlamlarına gelir ve Fransızca *culture* karşılığı olarak kullanımını Ziya Gökalp önermiştir. Yani bildiğimiz modern anlamlarıyla kültür sözcüğü her ne kadar anlam dünyamızda artık büyük bir yer tutsa da son derece yeni bir sözcüktür ve daima tarımla, ekip biçmeyle ilişkilidir. İnsan zihnini ve ruhunu da kendi kendine gelişen bir “yaban”dan ziyade seçilen ürünlerin yetiştirileceği bir tarlaya

---

benzeten bir düşünce yapısının ürünüdür. Snyder burada kültürü, yoğurt gibi bakteri kültürleri anlamıyla ilişkilendirerek çitlerin arasından yabana kaçılacak bir geçit arıyor.

¹⁸ Holosen 11.000-12.000 yıl önce Pleistosen buzul çağının bitmesiyle başlayıp günümüze kadar süren jeolojik devredir ve Yunanca *holos* (tamamen) ve *kainos* (yeni) sözcüklerinin birleşimiyle oluşturulmuş bir sözcüktür. Holosen aynı zamanda insan türünün mevcut yerleşik hayata, tarıma ve yazılı tarihe de geçiş yaptığı ve insan kültüründe önemli gelişimlerin gözlemlendiği çağdır. Her ne kadar son yıllarda artık içinde yaşadığımız jeolojik devirde belirleyici temel etkenin insan faaliyetleri olduğu gerçeğinden yola çıkarak bu çağın Antroposen olarak adlandırılması gerektiğini önerenler olsa da bu henüz üzerinde yoğun tartışmaların sürdüğü bir öneridir.

¹⁹ Latince erdem anlamında kullanılan *virtus* sözcüğü aslında yiğitlik, cesaret, kahramanlık gibi eril bir erdemi tarif eder ve yine Latince adam anlamına gelen *vir* kökünden türemiştir. *Virtu* ise 18. yüzyıldan itibaren İngilizcede sanat eserleri ya da antik eşyalar gibi nesnelere niteliksel kusursuzluğu tarif etmek için kullanılmaya başlanmıştır.

²⁰ Bu ifade ilk kez Alfred Lord Tennyson'un 1850 yılında yayımlanan uzun soluklu şiiri "In Memoriam A.H.H."de geçer. Şiirin ilgili dizeleri şöyledir: Aşkta sahiden de güvenen Tanrı'ya/Ve aşk Yaradılış'ın son yasası/Doğa ki dişleri ve pençeleri kızıla boyalı/Yırtıcı bir çığlık attı onun imanı karşısında. Tennyson, dostu Arthur Henry Hallam'a yazdığı bu şiirde Hıristiyanlığın temeli olan sevgi ve doğanın kayıtsızlığı arasındaki çelişkiyi tartışır.

²¹ Mahayana Budizmi'nde Bodhisattva tüm duyarlı varlıkların uyanışa ulaşması için hizmet eden ve ancak ondan sonra kendi uyanışının tam olarak gerçekleşebileceği bilgisine hareket eden biridir. Bodhisattvalar Nirvana'nın eşliğinde olsalar da tüm duyarlı varlıklar aydınlanana dek o eşikten geçmeyip dünyada kalmayı tercih ederler.

²² Hsieh-Ling Yun Çin'de manzara şiiri olarak bilinen *shānshuǐ shī* tarzı şiirin ilk örneklerini yazmıştır ve *shānshuǐ shī*, Çince "dağların ve nehirlerin şiiri" anlamına gelir. Doğayı resmeden bir diğer Çin şiir geleneği olan *tiányuán shī* ise "tarlaların ve bahçelerin şiiri" anlamına gelir.

²³ *News From Native California*, 1987'den beri Malcolm Margolin'in editörlüğünde çıkan ve tamamen California yerli halklarının kültürüne, yaşamlarına, edebiyatına, tarihine, sanatına ve toplumsal hareketlerine odaklanan, üç ayda bir yayımlanan bir dergi. Malcolm Margolin'in 1974'te kurduğu *Heyday Books* adlı yayınevi de bütünüyle California yerli kültürlerini ve üretimlerini desteklemeyi amaçlayan bir kurumdur.

²⁴ "Sabırlı ve sakin olun; çünkü kimse öfke içindeyken balık tutamaz," sözü 31. Amerikan Başkanı Herbert Hoover'a atfedilse de Nietzsche de Böyle Buyurdu Zerdüşt'ün "Bal Fedası" bölümünde Zerdüşt'ün dilinden dağlara balık tutmaya çıkan kişinin öfkeyi bir kenara bırakması, sabır ve neşe dolu olması gerektiğini anlatır.

²⁵ Lord Richard Buckley, 1940'larda ve 50'lerde sahne alan bir komedyen, ses ve sahne sanatçısıydı. Yarattığı eşsiz sahne karakterleriyle Dizzie Gillispie'den, Ken Kesey'e, Tom Waits'ten Frank Zappa'ya kadar pek çok sanatçıya ve beatniklere ilham kaynağı olan Lord Buckley için Bob Dylan şöyle demişti: "Buckley her türlü etikete meydan okuyan bir hipster bebop vaiziydi."

---

²⁶ Vimalakirti, Mahayana Budizmi'nde önemli bir yer tutan, manastıra girip de rahiplik yemini etmeden aydınlanma yolunda ilerlemiş bir bodhisattvadır. Vimalakirti, Nidresa Sutra'da pek çok bodhisattva Budizm'in sunyata (boşluk) öğretisi üzerine konuşurken sıra Ayrım Gözetin Bilgelik'in Bodhisattvası Manjushri'ye geldiğinde Manjushri "boşluğa dair yaptıkları her tanımla, söyledikleri her sözcükle ikiliğe düştüklerini, boşluğun tüm soru ve yanıtların ötesinde olduğunu" söyler. Son olarak söz sırası Vimalakirti'ye geldiği zamansa Vimalakirti sadece susar, hiçbir şey demez. Vimalakirti'ye ve suskunluğa Zen geleneğinde büyük önem verilir.

Koyote ve Tarla Sincabı, birinin avcı diğëerininse av olması yolundaki sözleşmelerini asla bozmad. Yabanda, yavru bir Karakuyruklu Tavşanın etrafı kolaçan etmeden çayı geçmek için belki tek bir şansı vardır. İkinci olmaz. Bıçak ne kadar keskinse oyma da o kadar düz bir hatta gerçekleşir. Yaşamı ve dünyayı şekillendiren güçlerin, bedenimizin her bir kıvrımını -dişimizi, tırnağımızı, meme uçlarımızı ve kaşlarımızı- şekillendiren güçlerin zarafetini takdir edebiliriz. Aynı zamanda -sırf insan kardeşlerimize değil tüm canlılara- gereksiz yere zarar vermeden yaşamak için de çaba sarf etmemiz gerektiğini biliriz. Tamahkâr olmamaya ya da başkalarını sömürmemeye çalışmalı. Mevcut haliyle dünyada yeterince acı var zaten.

Bunlar yabandan alınan dersler.

